

Preben Etwil

Det foranderlige samfund

Frydenlund

Det foranderlige samfund

Preben Etwil-Meyland

Det foranderlige samfund

Frydenlund

Det foranderlige samfund

1. udgave, 1. oplag, 2005

© Forfatteren og Frydenlund

ISBN 87-7887-313-4

Grafisk produktion: Pozkal, Polen

Kopiering fra denne bog eller dele deraf er kun tilladt i
overensstemmelse med overenskomst mellem
Undervisningsministeriet og Copy-Dan.
Enhver anden form for kopiering er uden forlagets skriftlige
samtykke forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.
Undtaget herfra er korte uddrag i anmeldelser.

Frydenlund

Hyskenstræde 10

DK-1207 København K.

Tlf. 3393 2212 · Fax 3393 2412

post@frydenlund.dk

www.frydenlund.dk

Indhold

Forord	7
1. Det politiske menneske	9
Forskellige demokratiopfattelser	10
Danske demokratiklassikere	16
Bred og snæver demokratiopfattelse	22
Tavshedsspiralen	25
Den tredje vej	26
2. Magtens mange sider	29
Kampen om reglerne	30
Klassisk magtteori	34
Diskursiv magt	37
Elitens magt	40
Den danske Magtudredning	43
3. Velstand eller velfærd	47
Den stille revolution	48
Kritik af velfærdsstaten	52
Forskellige velfærdsregimer	57
Velfærdskommissionen	59
4. Det daglige liv presses af systemverdenen	65
Livs- og systemverdenen	67
Borgerlig offentlighed	71
Den herredømmefri samtale	75
Diskursanalyse	78
5. Risiko og velfærd	81
Frygten som politisk faktor	82
Risikosamfundet	83
Det modstillede tillidssamfund	85
Den usikre fremtid	87
Det åbne samfund	93
Risikopolitik	97

6. Religionens påvirkning af folk og fæ	103
Religionens mangetydighed	105
Religionens bevidsthedsdannelse	106
Reformationen	108
Oplysningstiden	113
Opium for folket	116
Den protestantiske arbejdsetik	120
Det religiøse livs tydning	127
Blasfemi	130
7. Fællesskab og solidaritet	133
De nye fællesskaber	134
Ghettoisering	137
Solidaritetsbegrebet	139
Globalisering	143
Social og kulturel integration	147
8. Fundamentalismens svøbe	149
Fundamentalismens fremtrædelsesform	150
Fundamentalismens grundlag	153
Kampen om sekulariseringen	156
Kampen for menneskerettigheder	158
Fundamentalismen i den politiske verden	161
Fundamentalistisk religiøs nationalisme	169
Racismens mange ansigter	175
Efterskrift	179
Anvendt litteratur	181
Stikordsregister	185

Forord

Denne bog er et indlæg i værdi- og kulturkampen. For mig består kulturkampen imidlertid ikke i at skælde ud på de fremmede, lægge de tidligere kommunister for had, latterliggøre de kulturradikale eller at rakke ned på folkeskolen. For mig består kulturkampen i at finde ud af, hvilke værdier jeg støtter, og hvilke jeg enten ikke forstår eller afskyr. For mig handler kultur- og værdikampen om retten til at kunne træffe selvstændige valg, der bygger på viden og indsigt. For at få styr på tankerne har jeg hentet inspiration fra en lang række økonomiske, sociologiske og politologiske teoretikere, som jeg mener giver en større indsigt i samfundets kompleksitet.

Bogens otte kapitler er skrevet, så de kan læses uafhængigt af hinanden, men jeg har naturligvis bestræbt mig på, at de hænger sammen på en sådan måde, at de belyser de mange samfundsmæssige aspekter, der ligger i et foranderligt og dynamisk samfund.

Grundlæggende er jeg bekymret over den nuværende samfundsdebats indhold og form. Den er efter min mening efterhånden blevet fuldstændig forkrøblet, da især avisernes korte form lægger op til at droppe både analyser og refleksion. Helt slemt står det til med den elektroniske formidling, hvor effekt og eksponering spiller en helt afgørende rolle. Dybsindighed bliver erstattet af smarte, og ofte også personligt fornærmende, sproglige udgydelser. Vi har så at sige snakket os længere væk fra hinanden.

Der er i rigelige mængder hentet inspiration – og tekstbidrag – fra den læste litteratur. Bogen kan dog på ingen måde erstatte den nævnte litteratur, men den kan forhåbentlig danne grundlag for inspiration til selv at kaste sig over flere af de angivne bøger og artikler. Jeg har forsøgt ikke at skæmme bogen med belæste fagord og med et utal af notehenvisninger. Det har været vigtigere for mig at få stoffet til at flyde med anvendelse af så almindelige ord som muligt, og med de mest muligt forsimplede eksempler, end at vinde videnskabelig anerkendelse blandt fagfolk, der alligevel har en dybere indsigt i dele af de fremlagte temaer, end jeg har. Om dette er lykkedes, vil jeg overlade til læserne at bedømme.

For mig har det været vigtigt at påpege kompleksiteten i det moderne samfund og advare mod, at der altid kan og skal findes lette og populistiske løsninger på meget komplicerede problemer.

De lette løsninger er ofte udtryk for ensidige holdninger, der ikke tager hensyn til helheden og forskelligheden – altså det modsatte af solidaritet og sammenhængskraft.

Uden at det på nogen måde har været tilsigtet, kan det ikke udelukkes, at der har sneget sig både fejlfortolkninger og direkte fejl ind i fremstillingen. Jeg vil derfor være yderst taknemmelig, hvis læserne af denne bog vil gøre mig opmærksom på både sproglige, stilistiske og videnskabelige ukorrektheder. Det kan ske på e-postadressen: meyland@adslhome.dk.

God læselyst.

Preben Etwil

2. Kapitel

Det politiske menneske

Kapitlet beskriver de mest udbredte politik- og demokratiteorier i nyere tid. Der er også en mere historisk og filosofisk gennemgang af demokratibegrebet. En række teoretikere og deres arbejder bliver omtalt, fx David Easton, Robert Dahl, Anthony Giddens, Paul Hirst og John Rawls, men også to danske klassikere såsom Alf Ross og Hal Koch bliver behandlet.

Politik er et redskab til at opnå, det man ønsker, eller at modarbejde det, man er imod. Det, der ligger til grund for det, man er for, og det, man er imod, hviler på nogle moralske, kulturelle eller følelsesmæssige holdninger. Disse er ofte dannet ud fra det værdigrundlag, man enten har tilvalgt eller fået overdraget gennem opdragelse eller tradition. Det politiske grundlag, man nu engang har, kan være religiøst, ideologisk eller filosofisk funderet. Politik i denne forbindelse handler ikke om indholdet, men om fremtrædelsesformen.

Grundtanken bag enhver politisk orden er, at den bygger på den opfattelse, at samfundet kan skabes til at være godt og retfærdigt. Gennem de politiske processer er det muligt at mestre de fysiske og sociale omgivelser. På den måde kan politik påvirke ens egen velfærd.

Offentlighed i det politiske liv er en vigtig forudsætning for ethvert demokratisk samfund. Det er afgørende, at der kan ske en åben ordveksling, der bygger på gode argumenter og ikke udelukkende på økonomiske eller institutionelle magtinstrumenter.

Politisk fællesskab betyder ikke et fravær af modsætninger. Politik i et demokrati er netop retten til at være uenig, men striden foregår inden for nærmere aftalte rammer.

Demokratisk politik ligger i snitfladen mellem fælles- og særinteresser, mellem kort- og langsigtede interesser, mellem individer inden for gruppen og mellem de forskellige grupper.

Den amerikanske politolog David Easton (f. 1917) har formuleret den systempolitiske tankegang, der siger, at politik handler om den autoritative fordeling af værdier med gyldighed for samfundet. Et politisk system er kendetegnet af mindst to funktioner. Den ene funk-

tion er, at der kan træffes beslutninger. Den anden funktion er, at beslutningerne betragtes som bindende.

Dette betyder, at det er forsamlinger, politiske partier, institutioner og personer i et samfund, der har magt eller autoritet til at fordele værdierne. Der er ikke blot tale om økonomiske værdier, selvom økonomi spiller en stigende rolle, men også værdier af ikke-materiel karakter, som menneskerettigheder, en fri presse, kultur, religion og lignende.

Det er vigtigt, at man er klar over, at en lille politisk elite kan være tilstrækkelig til at holde systemet stabilt selv med en meget lille formel folkelig opbakning. Jo mere homogen en befolkning er sammensat, desto mindre vil indre spændinger og faren for systemsprængning være.

Politisk socialisation er i ethvert samfund nødvendig. Hvis der er for store forskelle i opfattelserne af, hvordan man bør handle politisk, bliver det umuligt for et samfund at nå frem til fælles handling i forbindelse med bindende beslutninger. Hvis folk afviger ud over det, der føles som acceptabelt, vil folk arbejde på, at afvigerne skal føle sig uværdige, afviste, æresløse med deraf følgende økonomiske tab. Omvendt når den grundlæggende hengivenhed til det politiske system rodfæstes eller institutionaliseres, kan man sige, at det er blevet alment accepteret som legitimt, og dermed er det politiske system blevet stabilt.

Forskellige demokratiopfattelser

På samme måde som inden for politikbegrebet findes der efterhånden også en stor mangfoldighed i demokratiopfattelser. Ikke så meget vedrørende ordets betydning, men der hersker i praksis en del usikkerhed om, hvilke politiske systemer der kan kaldes demokratiske. Der er nemlig ikke kun én bestemt demokratiopfattelse, der på forhånd er den rigtige. Der er mange – og konkurrerende – opfattelser. Udgangspunktet for demokrati i den forstand, som vi forstår det, stammer fra det græske sprogbrug, hvor ”demos” betyder folk, og ”kratos” betyder styre. Sammensætningen af disse to ord danner ”demokrati”, der ideelt set betyder en regeringsform, hvor folket styrer.

Problemet er dog fortsat, hvad der reelt forstås ved begreberne ”folk” og ”styre”.

Demokrati er kendetegnet ved accept af lige ret til politisk deltagelse, fri og offentlig debat og meningsdannelse, samt respekt for enkeltpersoners grundlæggende rettigheder. Det er dog fortsat uklart, hvordan de enkelte elementer skal vægtes, og om begrebet ”folk” skal opfattes kollektivt eller individualistisk.

Der er meget bred enighed om, at demokrati som minimum skal indeholde et deltageraspekt, hvilket vil sige retten til at øve indflydelse på de kollektive beslutninger, man bliver omfattet af. Herudover indeholder det et konkurrenceaspekt, hvilket vil sige, at der skal forekomme muligheder for alternativer. Og sidst, men ikke mindst et beskyttelsesaspekt, hvilket vil sige, at de kollektive beslutninger skal respektere individernes grundlæggende rettigheder. Demokrati er ikke en enten-eller situation, men består af en mangfoldighed af begreber.

Den amerikanske politolog Robert Dahl (f. 1921) er nok en af dem, der har skabt størst mulig konsensus om det moderne demokratibegreb ved at påstå, at det handler om: ”Regeringens evne til at svare på borgernes præferencer, og hvor borgerne ses som politisk ligeværdige”. Denne evne afhænger efter Dahls opfattelse af, om borgerne har fri mulighed til at formulere deres præferencer, at give udtryk for dem individuelt såvel som kollektivt og at få disse præferencer tillagt lige vægt i beslutningsgrundlaget.

Det er tydeligt, at forskellige interessegrupper i samfundet har vidt forskellige forudsætninger – både økonomiske og sociale – for at gøre deres indflydelse gældende. For Dahl betød det, at der skulle opstilles et ideelt krav til hvem, der som minimum skal inddrages i de demokratiske processer, og særligt på hvilke vilkår dette skal ske.

Robert Dahl opstillede fem punkter:

- For det første skal alle borgere have lige muligheder for at give udtryk for deres præferencer og påvirke resultatet af beslutningsprocessen (effektiv deltagelse).
- For det andet skal alle samfundsmedlemmernes stemmer veje lige meget, når den endelige beslutning tages (lighed i beslutningsprocessen).

- For det tredje skal demokratiet bygge på fri meningsdannelse og på eksistensen af en offentlig samtale mellem alle medlemmer i samfundet (oplyst forståelse).
- For det fjerde skal medlemmerne i samfundet selv kunne fastsætte den politiske dagsorden (kontrol over dagsordenen).
- For det femte og sidste skal de fleste voksne med fast bopæl have de borgerrettigheder, der er indeholdt i de fire første kriterier (ingen udelukkelse af voksne).

For Dahl drejer den demokratiske proces og dermed den demokratiske legitimitet sig ikke kun om rettigheder, men i lige så høj grad om muligheder og inddragelse af flest mulige deltagere. Det er vigtigt at notere sig, at Dahl primært arbejder med et demokratibegreb, der gælder for større forsamlinger. Han kalder det polyarki, der kommer fra græsk, og som betyder ”herredømme af de mange”. Værdier, som frihed, selvstyre og politisk lighed for de mange, er dermed afgørende for demokratiets funktion.

Dahl påpeger, at til trods for, at alle forudsætningerne ikke altid er opfyldt i den virkelige verden, vil man i sammenligning med ethvert andet tænkeligt alternativ alligevel kunne opridsse mindst ti fordele:

1. ”Demokrati bidrager til at forhindre et styre af grusomme og ryggesløse autokrater.
2. Demokrati garanterer sine borgere et antal fundamentale rettigheder, som ikke-demokratiske systemer ikke yder og ikke kan yde.
3. Demokrati sikrer sine borgere et større mål af personlig frihed end noget tænkeligt alternativ.
4. Demokrati hjælper folk med at beskytte deres fundamentale rettigheder.
5. Kun et demokratisk styre kan yde den maksimale mulighed for personer til at udfolde selvbestemmelsesrettens frihed – det vil sige at leve under love, de selv har valgt.
6. Kun et demokratisk styre kan yde den maksimale mulighed for at udvise moralsk ansvarlighed.
7. Demokrati fremmer menneskelig udvikling i større omfang end noget muligt alternativ.

8. Kun et demokratisk styre kan fremme en relativ høj grad af politisk lighed.
9. Moderne repræsentative styre udkæmper ikke indbyrdes krige.
10. Lande med demokratiske styre har en tendens til at være mere velstående end lande med ikke-demokratiske styre.”

Dahls demokratikonklusion er derfor yderst klar: ”Med alle disse fordele vil demokrati for de fleste af os være langt bedre at satse på end noget opnåeligt alternativ til det”.

Demokrati indeholder først og fremmest et krav om, at den enkelte borger kan få indflydelse på de kollektive beslutninger, der angår egne forhold (deltageraspektet). For det andet er det vigtigt, at der forekommer alternativer, som der kan vælges imellem (konkurrenceaspektet). For det tredje er det et basalt krav, at der sættes grænser for, hvor indgribende de kollektive beslutninger kan være over for det enkelte individs grundlæggende rettigheder (beskyttelsesaspektet).

Det er vigtigt at fastslå, at alle tre basale elementer hører sammen i den demokratiske proces. Der må ikke være tale om at betragte det som en a la cartemenu, hvor der er frit valg på alle hylder. Den ene betingelse følger naturligvis den anden.

Demokrati er betragtet som en proces, på den ene side at borgerne rådslår sig med hinanden, og på den anden side at borgerne overvejer og reflekterer i forhold til deres stillingtagen. I et demokratisk samfund hersker der i almindelighed enighed om, at ytrings- og pressefrihed er afgørende og uundværlige elementer i den politiske proces. Den politiske strid skal udkæmpes gennem offentlig diskussion og debat.

Demokrati består af tre nødvendige elementer: flertalsstyre, politisk frihed og politisk lighed. Ud fra denne opfattelse er der ikke tale om demokrati, hvis et mindretal bestemmer over flertallet, eller hvis der ikke er almen stemmeret, eller hvis en person bestemmer mere end andre.

Alligevel er der i et demokratisk samfund visse undtagelser fra det demokratiske råderum. Nogle økonomiske handlinger er ikke omfattet, og visse fundamentale menneskerettigheder er heller ikke underlagt, demokratiske afstemningsprocesser. Graden af undtagelser er afhængig af politisk opfattelse. Det er fx et politisk spørgsmål, hvor

stor en del af de økonomiske transaktioner der skal være underlagt demokratisk kontrol. Socialister mener generelt, at flere økonomiske forhold skal være underlagt demokratiske afstemningsprocedurer end borgerlige. Dette afspejles bl.a. i den politiske kamp om, hvor stor den offentlige sektor skal være i forhold til den private sektor.

Ligeledes er det et politisk spørgsmål, hvor stor en del af folks etiske forhold der direkte skal være underlagt en demokratisk kontrol. Det gælder fx folks adgang til religionsfrihed. Indvandrerdebatten har især aktualiseret denne dimension af den demokratiske proces. Til de fundamentale menneskerettigheder, der ikke umiddelbart bør være genstand for flertalsafgørelser, er graden af sikring af etniske eller nationale mindretal.

Flertalsstyre og dermed flertallets formelle ret til at sætte sin vilje igennem er en nødvendig bestemmelse for demokratiet, men er absolut ikke en tilstrækkelig betingelse. For hvis det altid var tilfældet, ville det fx være en demokratisk ”ret” at kunne foretage jødeforfølgelser, hvis flertallet af befolkningen tilfældigvis var antisemitisk. Her kommer de fundamentale menneskerettigheder ind i billedet. Mindretallet skal i et demokrati beskyttes, og det skal endog udrustes med de samme rettigheder som flertallet, og sidst men ikke mindst skal deres liv og ejendom sikres.

Et dialogbaseret demokrati eller deltagerdemokrati forudsætter naturligvis, at flere borgere inddrages i afgørelsen af flere spørgsmål, end det er tilfældet i dag. Men det forudsætter ikke nødvendigvis en voldsom forøget mødeaktivitet. De informationer, der er nødvendige for at tage stilling til et spørgsmål, vil kunne fås på mange andre måder, bl.a. via de elektroniske medier. Og den debat, der går forud, vil kunne tages mange andre steder end på politiske møder – fx i familien, blandt venner eller blandt kolleger.

Et velfungerende demokrati kræver dog et offer af medborgeren. Kravet er ikke nødvendigvis, at man skal ”sidde” i en hel masse råd og udvalg, men at man er villig til at sætte sig ind i sagerne og med jævne mellemrum at tage stilling til dem. Der skal være noget at samtale om. Uanset hvordan man end vender og drejer problemet, risikerer man at tabe de svage grupper på gulvet – dem med færrest økonomiske og uddannelsesmæssige ressourcer, og dem der har det mest fremmed-

gjorte forhold til politik. På den anden side kan man håbe, at både motivationen og indsigten vokser ved, at politikerne lægger flere ting ud til afgørelse blandt folk. I realiteten er det dialogbaserede demokrati et argument for at gøre samfundets uddannelsesmuligheder mere ligelige.

Det forhold, at mennesker bør være ligeværdige, er ikke det samme som, at alle kulturer og religioner per automatik også bør være det. For hvis kulturmønsteret eller religionerne er indholdsmæssigt uforenelige med fordringen om menneskers ligeværdighed, har de ingen rolle at spille i det demokratiske rum. Demokratiske beslutninger skal være baseret på rationaler og ikke på religiøse forskrifter, der jo netop ikke tager hensyn til de demokratiske alternativ- og beskyttelsesaspekter. Derfor må et demokratisk opbygget samfund have konstitutionelle rettigheder, der beskytter de demokratiske grundprincipper mod, at der kan indføres religiøst betingede særregler. Demokratiet må have en principiel ret til at forsvare de demokratiske principper fra udryddelse. Man skal altid være opmærksom på, at ubegrænset tolerance kan føre til tolerancens forsvinden. Hvis man lader den ubegrænsede tolerance gælde selv dem, der er intolerante, og hvis man ikke er parat til at forsvare det tolerante samfund mod de intolerantes voldsomme angreb, så vil de tolerante blive knust. Det bedste forsvar for tolerancen er hverken censur eller forbud, men at imødegå intolerancen med rationelle argumenter, og holde den under kontrol ved hjælp af den offentlige mening.

Det er vigtigt at holde holdninger og handlinger adskilt. I et demokratisk retssamfund skal holdninger kunne imødegås med argumenter, mens handlinger i yderste tilfælde kan være strafbare.

Det demokratiske ideal hviler som bekendt på en rationel forudsætning om, at alle mennesker er ligeværdige og bør behandle hinanden som sådanne. Det er derfor vigtigt at notere sig, at når alle skal kunne deltage ligeværdige i den fælles politiske beslutningsproces, så er det en forudsætning, at ingen har ret til at bestemme, hvad andre skal tænke og tro. Retten til at deltage som ligeværdig i den demokratiske beslutningsproces modsvares derfor af en moralsk forpligtelse til at bruge sin politiske indflydelse til at opretholde de samfundsmæssige betingelser for den demokratiske ligeværdighed. Hvis der ikke er

denne sammenhæng mellem rettigheder og pligter, så er demokratiet ved at undergrave sig selv. Det må de religiøse samfund gøres bekendt med.

Den engelske samfundsteoretiker Paul Hirst (1946-2003) har på udmærket måde beskrevet demokratiets indlejring af demokratiet i nationalstaten og som en del af den kulturelle sammenhængskraft: ”I dag er demokrati kommet til at stå som ikke blot den bedste, men faktisk den eneste reelt legitime politiske styreform. Udemokratiske regimer ses som tegn på økonomisk tilbagestående og social fragmentering. Der er tre årsager til denne udvikling. For det første har der siden det syttende århundredes Europa i takt med den konstante vækst i udbredelsen af markedsformen og i lønarbejdet været en generel tendens til øget social lighed og nedbrydning af sociale statushierarkier. Dette er blevet fulgt af indførelsen af formelt lige juridiske rettigheder og en tendens til, at de regerede inddrages i det politiske fællesskab. For det andet har der, på grund af denne voksende homogenitet mellem regerende og regerede, i stigende grad været en anerkendelse af, at regeringsudøvelse kun kan ske med de regeredes samtykke. For det tredje er der konsolideringen af den moderne stat som en eksklusiv, territorial og bindende organisationsform. Man kan ikke træde uden for statens governance og forblive statsborger. Derfor ønskværdigheden af, hvor der hersker statuslighed for den enkelte borger, at have en ligelig indflydelse på valg af regering såvel som en forpligtelse til at acceptere flertallets afgørelser. Pointen er, at de processer, der har fremmet demokratiet, også har fremmet nationaliseringen af det politiske og af statsmagten”.

Danske demokratiklassikere

Lige efter befrielsen i 1945 udspandt der sig i Danmark en kort drabelig – om end meget intellektuel – demokratidebat. Hovedspørgsmålene var bl.a., hvor grænsen for ytringsfriheden gik, og om demokratiet har en legitim ret til at forsvare sig selv, om fornødent med udemokratiske midler. Ligeledes blev det diskuteret, om demokrati kun var et rent politisk anliggende, eller om det også var kulturelt, økonomisk og

socialt funderet. De to væsentligste aktører – for eftertiden – var Hal Koch (1904-1963) og Alf Ross (1899-1979).

Teologiprofessor Hal Koch betragtede demokrati i sin lille pamflet fra 1945 ”Hvad er demokrati?” som en slags livsform. En indlevelse i et nationalt og kristent fællesskab, som han knyttede til den socialdemokratiske demokrati- og velfærdsmodel. Den demokratiske frihed skulle efter Hal Kochs opfattelse have substans i form af arbejdspladsdemokrati, økonomisk og kulturelt demokrati m.m. For Hal Koch forudsatte demokratiet den europæiske humanisme. Hvis et flertal af et folk ved afstemning besluttede at udrydde jøderne, så var det efter Hal Kochs syn ikke blot umenneskeligt, men også udemokratisk. Demokratiet byggede efter Hal Kochs opfattelse på respekten for mennesket, hvor hverken staten eller guderne, men mennesket selv er midtpunkt og fornuften sidste instans.

Denne livsformsorienterede demokratiopfattelse kunne sagtens forenes med forestillinger om ligestilling mellem klasserne, kønnene og generationerne. Hal Koch havde en række universale betragtninger vedrørende demokratibegrebet: ”Demokrati ...lever aldrig i kraft af love og paragraffer, det lever i og ved levende mennesker”. For Hal Koch var demokrati en indføling med fællesskabet, der byggede på et nationalt kristent grundlag. Helt grundlæggende mente han, ”at mennesker er forskellige, lever under forskellige kår og har forskellige forventninger til fremtiden. Der opstår derfor konflikter, små og store mellem hinanden”. Der fandtes efter Hal Kochs opfattelse to måder at løse disse konflikter på. Enten ved ordet eller sværdet: ”Man kan tale sig til rette gennem samtale, eller man kan slås sig til rette, hvor den stærkestes vilje råder”. Hal Koch var ikke i tvivl. Hans anbefaling var: ”at man gennem samtalen får sagen alsidigt belyst, og at man bestræber sig på at nå en rigtigere og rimeligere forståelse af konfliktens problem. Det er samtalen og den gensidige forståelse og respekt, som er demokratiets væsen”. Hal Koch skrev yderligere: ”at i de fleste politiske spørgsmål, hvor det ikke gælder et absolut enten-eller, men mere eller mindre, vil det sige, at man når til et kompromis, og dette kompromis nås som regel gennem en afstemning”. Hal Koch lagde ikke op til, at majoriteten bare stemte sin ret igennem: ”Demokratiets væsen er nemlig ikke bestemt ved afstemningen, men ved samtalen,

forhandlingen, ved den gensidige respekt og forståelse og ved den heraf fremvoksende respekt og forståelse og ved den heraf fremvoksende sans for helhedens interesse”.

For Hal Koch var afstemningen blot demokratiets redskab til at træffe de nødvendige afgørelser. Den betød dog ikke, at samtalen skulle høre op, men viste, hvor langt man foreløbig var nået i den demokratiske proces. Mindretal skulle fortsat høres, samtalen fortsætte og alle afgørelser prøves igen. Samtalen kræver, at ordet er frit, og at man gennem al uenighed og strid søger at nå en fælles forståelse. Demokrati var for Hal Koch en måde at leve og tale sammen på, fra hverdagen i familien til det politiske liv og statens styre. Hal Koch giver i sin lille bog en god begrundelse mod overdreven brug af afstemninger: ”Nemlig den simple grund at sagen dermed afgøres ved slagsmål. Ganske vist er det stemmesedler, man slås med, men det ændrer ikke sagen. Våbnene kan til forskellige tider være forskellige”. Hal Koch indrømmer: ”at afstemning er mere fredeligt og ublodigt end de fleste andre former for krigsførelse. Men demokrati er det ligefuldt ikke. Demokratiets væsen er nemlig ikke bestemt ved afstemningen, men ved samtalen, forhandlingen, ved den gensidige respekt og forståelse”. Demokrati måles på den måde, som mindretallene bliver behandlet på.

Hal Koch nævnte, at demokratiet ikke altid har været en iboende størrelse i den danske historie. Så sent som i midten af 1840'erne mente de nationalliberale, ”at den egentlige indflydelse skulle ligge hos de kloge og forstandige” – altså hos dem, og ikke hos folket, hvilket i praksis var bønderne, da de var ”umælende og uvidende”, som ingen for alvor ville sætte til at styre egne forhold, endsige land og rige. Det gik som bekendt anderledes, ”og det kom hverken til at betyde pøbelherredømme eller anarki”. Det viste sig, som Koch skrev: ”at evnerne groede med kravene. Årsagen var oplysning og opdragelse. Her lærte man, hvad det vil sige at forhandle sig til rette; her lærte man at forstå og affinde sig med andres standpunkter, her lærte man frem for alt samarbejdets kunst, man lærte i nogen grad at se på helhedens interesse og ikke snæversynet at følge sin egen vej”. Sådan som det gik bønderne, gik det arbejderne. Opdragelse til forståelse for, at demokratiet er en uomgængelighed og er en erkendelse af, at demo-

krati er en samværsform og en måde at løse problemer på. Hal Koch var grundlæggende mere præget af demokratiets opdragersyn frem for straffesynet. Kampen for demokrati var efter Hal Kochs opfattelse nødvendig, hvis man ikke ønskede at splitte samfundet. Derfor skal enhver borger tage et medansvar for fællesskabet gennem den måde han eller hun reagerer på over for fællesskabet – man skal så at sige give plads til hinanden. Også forskellighederne.

Demokrati, lighed og økonomisk udvikling var uløseligt forbundet. Hal Koch skrev: ”at det ikke nytter at blive så åndelig, at man fornægter, at det først og fremmest er de økonomiske forhold, som bestemmer samfundet. Er disse ikke nogenlunde i orden, vil det være umuligt at skabe fred både indadtil i det enkelte land og udadtil i den store verden. Det er nu engang det fundamentale, at alle mennesker kan spise sig ordentlig mætte, få varme i kakkellovnen og ikke lever under en stadig økonomisk utryghed. Opfyldes disse forudsætninger ikke, vil følgen blive utilfredshed, klassehad og indbyrdes kamp”. Demokrati måles på den måde som mindretallene bliver behandlet på.

I 1946 udsendte statsretseksperter og juraprofessor Alf Ross bogen ”Hvorfor Demokrati?”. Bogen blev et væsentligt bidrag til den danske demokratiforståelse – med særlig vægt på funktionelt og formelt demokrati. Alf Ross beskæftigede sig i bogen med demokratiet ud fra et statsretligt synspunkt, der bygger på en række formelle procedurer og spilleregler. Denne demokratiopfattelse gennemsyner ifølge Alf Ross den liberale demokratiopfattelse af mennesket som et frit og uafhængigt væsen. Alf Ross gjorde en dyd ud af, at hans demokratiopfattelse ikke var indholdsbestemt til, hvad denne frihed skulle bruges til. Det måtte blive den enkelte borgers eget valg. For Alf Ross gik hans demokratiopfattelse primært ud på at kunne sikrer sig mod statsmagtens vilkårlige overgreb. For Alf Ross var en stat demokratisk i det omfang, magten tilkom folket gennem almindelig valgret og flertalsafstemninger. For Ross var det afgørende, hvordan forfatningens regler for fordeling af indflydelse mellem borgere, repræsentanter og bureaukrater var udformet. Det handlede således for Ross primært om befolkningens demokratiske rettigheder og kompetencer og langt mindre om indhold.